

DE DAGBLADKONCENTRATIE IN NEDERLAND

Luc VERWERFT

(1)

Inleiding

Het verschijnsel persconcentratie dringt de laatste jaren meer en meer in onze leefwereld door. De publieke opinie wordt er meer en meer door beroerd; dit bewijzen o.a. de rellen rond het Axel Springer concern, hiervan getuigen ook de verschillende kolloquia die rond het probleem van de persconcentratie worden gehouden. Het trammelant, de onrust en het onbehagen rond dit verschijnsel vinden ook een reële uitdrukking in de uitlatingen - soms ook in de beunhazerij - van wetenschapsmensen, industriëlen, perslui en politici. Dit alles bewijst, ons inziens, wel voldoende het belang dat aan dit prangende vraagstuk moet gehecht worden.

In alle bedrijfstakken is de concentratietendens aan de orde van de dag, maar ook op andere terreinen dan het bedrijfsleven doet deze zich gelden: fusies van gemeenten, verenigingen en stichtingen, ook de vorming van de Europese gemeenschappen is als een vorm van samenwerking te zien.

Al zulke concentraties hebben ten doel de schepping van grotere eenheden, die door samenbundeling van belangen en krachten efficiënter kunnen werken en beter in staat zullen zijn hun bestaan voort te zetten.

Ook de dagbladondernemingen worden door dit verschijnsel niet onberoerd gelaten. Het stemt tot nadenken, dat het er op lijkt alsof de voorlichting van zeer velen bij steeds minder organen gekoncentreerd dreigt te worden. Het geeft ook wel eens een gevoel van machteloosheid te bedenken, dat alleen wie over zeer veel geld beschikt zich kan veroorloven nieuwe publiciteitsmedia te stichten en met succes te exploiteren. Ook is het gevaar niet denkbeeldig dat er een verschraling in de pers gaat optreden, d.w.z. dat de diversiteit van geuite meningen en voorgeschotelde voorlichting in belangrijke mate gaat afnemen.

We mogen echter - gemakshalve - al deze concentratiegevallen niet over één kam scheren. Elk samenwerkingsverschijnsel moet naar zijn eigen verdiensten beoordeeld worden en daarom moet

---

(1) VERWERFT, Luc, De Dagbladconcentratie in Nederland, Centrum voor Communicatiewetenschappen, Leuven, juli 1969, 137 blz.

ook een meer genuanceerde houding aangenomen worden tegenover dit probleem.

Voordelen

Het concentratieverschijnsel heeft zijn gunstige kanten. Als aan zekere voorwaarden wordt voldaan, kan een matige concentratie gunstig zijn, én voor de lezer én voor de journalist.

1. Als twee bladen worden samengevoegd, waardoor er dus één verdwijnt kan dit een verlies van verscheidenheid betekenen. Maar door deze fusie kan het andere blad toch blijven voortbestaan: en dit betekent dan weer een winstpunt. Zonder concentratie zouden misschien de beide bladen zijn verdwenen.
2. Als bij concentratie de nadruk ligt op de technische samenwerking, terwijl journalistieke scheiding wordt aanvaard, is het gevaar van eenvormigheid gering of wellicht helemaal niet aanwezig.
3. Een ander positief element van concentraties kan zijn dat hierdoor een sanering van de dagbladpers optreedt. Er zijn immers nog een massa marginale krantjes die niet over de middelen beschikken om de voorlichting die ze willen brengen een wezenlijke inhoud te geven.
4. Wil de lezer profijt trekken van de verscheidenheid in de dagbladpers, dan moet hij zich abonneren op drie of vijf dagbladen. Waar dit niet gebeurt, komt de verscheidenheid de gemiddelde krantenlezer niet ten goede. Indien een economische concentratie van dagbladen ook zou betekenen een bundeling van journalistieke begaafdheden en bekwaamheden, komt dat ongetwijfeld de lezer - en dus ook de publieke opinie - ten goede. (We denken hier aan de oprichting van één goede krant met een zeer gevarieerde voorlichting op hoog peil.)
5. Ook de journalisten kunnen wél varen bij concentraties. Wanneer die concentraties namelijk gepaard gaan met duidelijke kwaliteitsverbeteringen, zullen de (grotere) dagbladen een groeiende behoefte krijgen aan méér journalisten, en vooral aan specialisten. Het aantal klusjesmannen, zowel onder de verslaggevers als onder bureaudirekteuren, zal verminderen; de kans op meer wereldjournalistiek zal dan veel groter worden.

Bedreiging

Verregaande concentratie echter vormt een bedreiging voor de ontplooiing van een vrije pers en leidt tot gelijkschakeling en vervlakking van de voorlichting.

De gedifferentieerdheid van de geuite meningen wordt als gevolg van fusies e.d. in zeer sterke mate geuniformeerd. Zo wordt er dikwijls een weg gebaad voor hen die denken aan monopolistisch machtsmisbruik. Een gevarieerde meningsuiting is noodzakelijk voor het goed funktionieren van de pers in een democratisch bestel en daarom moet de vrije meningsuiting ten allen prijze gewaarborgd worden. Zonder deze vrijheid van uitdrukking wordt immers gans onze democratische apparatuur in gevaar gebracht. Door concentratie kunnen er steeds minder stemmen aan bod komen en worden aldus fundamentele democratische waarden op het spel gezet, vooral de bescherming van iedere burger op zuivere en volledige informatie.

Oorzaken

Het lijkt ons zinvol het concentratieverschijnsel m.b.t. de oorzaken langs twee kanten te bezien, nl. een makro-ekonomische en een mikro-ekonomische benadering. Van de ene kant zoeken we naar oorzaken die in het algemeen tot concentraties leiden. Van de andere kant trachten we een aantal oorzaken in konkreto vast te stellen, oorzaken afhankelijk van bepaalde omstandigheden en die verschillend kunnen zijn van bedrijf tot bedrijf.

1. Op makro-ekonomisch niveau :

a) Stijging der kosten :

Aan de basis hiervan liggen de zeer snel voortschrijdende ontwikkeling van de techniek van het dagbladbedrijf, de noodzaak van steeds verdergaande specialisatie in de voorlichting, de voortdurende stijging van lonen, de groeiende konkurrentie van andere publiciteitsmedia (vooral de televisie).

b) Laagkonjunktuur :

De dagbladondernemingen behoren door hun sterke afhankelijkheid van de adverteerders tot de meest konjunkturgevoelige bedrijven. Zodra de konjunktuur even aarzelt, is het eerste dat sterk terugloopt de advertenties, te beginnen met de personeelsadvertenties.

c) Moeilijkheden aan inkomstenzijde :

Hier spelen vooral de recessie in de advertentieinkomsten a.g.v. de laagkonjunktuur en de invoering van de T.V.-reklame en ook het prijsbeleid van de overheid, waardoor de abonnementsprijzen opzettelijk laag worden gehouden.

d) Tendens tot ontzuiling :

Deze oorzaak is vooral voor Nederland van belang. De toestand is in Nederland steeds zo geweest dat de dagbladen verdeeld zijn volgens zuilen, groepen die

dragers zijn van éénzelfde image en ideologie. Tot voor kort was het zo, dat het ene verzuilde dagblad geen of weinig concurrentie ondervond van het dagblad van een ander zuil of kwasi-zuil. Nu, vooral langs katholieke zijde, de ontzuilingsmentaliteit in beweging is, worden de concurrentieverhoudingen verlegd. Nu wordt meer de nadruk gelegd op de journalistieke kwaliteiten, zodat bladen die in dit opzicht achter blijven, door verlies van abonnementen en daardoor van advertenties op de tocht komen te staan. Een open concurrentie met de "neutrale" pers is er nooit geweest en nu alle ramen zijn opengegooid is de economische basis van heel wat van deze kranten aanzienlijk verslechterd. Dit verklaart, waarom de concentratietendensen in de katholieke dagbladwereld duidelijker merkbaar zijn dan in andere sectoren.

e) Invoering van T.V.-reklame :

De moeilijkheden waarmee men in Nederland heeft te kampen gehad kunnen een tip van de sluier oplichten voor de problemen die in dit verband in België nog zullen rijzen. We weten allen dat de pers zeer huisverig staat tegenover de invoering van de T.V.-reklame in ons land, maar ook hier zal men - zoals in Nederland - de molen naar de wind moeten keren.

2. Op mikro-ekonomisch niveau :

De aanleidingen tot concentraties zijn hier zeer uiteenlopend en verschillend ngl. omstandigheden en bedrijf.

- Door samenwerking kan het voortbestaan van een kwaliteitsblad mogelijk worden gemaakt.
- Gebrek aan rationeel beleid speelt bij fusie e.d. ook een grote rol.
- Ook personeelsproblemen moeten in aanmerking genomen worden.
- De drang tot samenwerken kan zijn oorzaak ook vinden in een afweerhouding tegenover de audio-visuele publiciteitsmedia, met name radio en T.V.
- Verder speelt ook het winstmotief van familiebedrijven, die sneller dan een bedrijf uitgaande van ideële beschouwingen aan de meestbiedende zal worden verkocht.
- We kunnen nog een rits concentratie-oorzaken vermelden m.n. de vervaging van grenzen tussen diverse maatschappelijke groeperingen, het levensbeschouwelijk karakter van de dagbladen, de ontwikkeling van de functies van de krant, de verandering van de leesgewoonten bij het publiek en de invloed van andere kommunikatieve media.

Houding van de overheid

De laatste jaren heeft zich op het gebied van de persconcentratie in Nederland een enorme evolutie afgespeeld. Door de vorming van Unitel N.V. (Telegraaf-concern en Nederlandse Dagblad Unie) in 1967 hebben de twee grootste samenwerkende groepen 50 % van de dagbladmarkt in handen. De Grote Provinciale Dagbladpers en Unitel N.V. bereiken elk een oplage van ongeveer één miljoen exemplaren.

Een vraag die in dit verband rijst, is of de overheid zich met dit nijpende vraagstuk moet inlaten.

Rechtstreeks ingrijpen wijzen wij formeel van de hand omdat hierdoor de onafhankelijkheid van de pers ten zeerste in het gedrang komt.

Onrechtstreekse tussenkomst daarentegen, door middel van allerlei faciliteiten die de ganse bedrijfstak ten goede komen, moet worden aangemoedigd. Van de andere kant kan men hier de opmerking maken dat zulke faciliteiten enkel de gevestigde - dus konservatieve - orde ten goede komen, waardoor deze haar positie nog kan versterken. Alzo kunnen nieuwe stemmen, die noodzakelijk zijn voor een dynamische maatschappij, zich niet doen gelden.

Toen we deze studie beëindigden was juist een advies van de Persraad ingediend met het doel ook Nederland zijn perswet te geven. We kijken met belangstelling uit naar het totstandkomen van de perswet. Door deze "Wet Voorziening Perswezen" kan op de dagbladconcentratie controle worden uitgeoefend, waardoor dit verschijnsel enigszins in rechte banen kan worden geleid. In dit voorontwerp worden drie onderwerpen behandeld: samenstelling en bevoegdheden van de Persraad, openbaarheid van de onderneming en ten derde, een procedure die door de Persraad wordt aanbevolen om te voorkomen dat concentraties in de pers "zodanige afbreuk" gaan doen "aan de verscheidenheid van het perswezen, dat daardoor de publieke voorlichting in ernstige mate zou worden geschaad."

Oplossing ?

Een grote bedenking die we rond het vraagstuk van de persconcentratie moeten maken, schuilt in de vervlakking van de redactionele inhoud. Samenwerking op commercieel en technisch gebied is te verantwoorden, maar wanneer deze samenwerking zich uitbreidt tot de redactionele kopij is het gevaar van verregaande uniformiteit in zicht. Daarom is het noodzakelijk dat elke redactie zelfstandig kan werken en dat haar onafhankelijkheid tegenover derden wordt gewaarborgd.

Een eerste oplossing hiervoor kan zijn dat aan de journalist en aan de redactie een juridisch statuut zou worden toegekend. De journalisten zouden verder in de krantenonderneming meer zeggenschap moeten krijgen bij de benoeming van de leiding van het blad; hen zou ook een reëler controlemogelijkheid moeten toegekend worden bij de exploitatie van de krant.

Een tweede oplossing zou kunnen gelegen zijn in de oprichting van een gemeenschappelijk produktiecentrum, waardoor het mogelijk zou zijn dat de redactie onafhankelijk van de kapitaalbezitters, zich volledig aan haar objektieve informatieve taak zou kunnen wijden. Tevens ontstaat daardoor de mogelijkheid nieuwe kranten op te richten, wanneer bijvoorbeeld een mening niet meer aan bod komt. Men moet immers niet meer, zoals vroeger, over een enorm kapitaal beschikken; het is enkel vereist dat men aan bepaalde kwaliteitseisen zou voldoen.
